

*Тригуб І. П.,
старший викладач кафедри ділової
іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій*

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються питання стосовно загальної характеристики граматичної компетенції, цілей її формування у студентів немовних спеціальностей ВНЗ, етапів формування граматичної компетенції, вправ для формування граматичної компетенції; дається характеристика засобів формування граматичної компетенції.

Ключові слова: граматична компетенція, етапи, вправи, засоби.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти зазнає значних змін у зв'язку з прогресивними перетвореннями, що здійснюються в усіх життєво важливих сферах нашого суспільства, підтриманням Україною ідей Болонського процесу та інтеграцією в європейський освітній простір. Сучасні пріоритети державної політики в галузі освіти зорієнтовані на підготовку фахівців з високим інтелектуальним потенціалом, розвиненими фаховими компетенціями, здатних до самореалізації й саморозвитку. Зростаючі потреби в спілкуванні та співпраці між країнами й людьми з різними мовами та культурними традиціями, нова освітня система в Україні вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту та методів навчання іноземних мов. Тому знання іноземних мов є важливою передумовою для особистих, культурних, професійних і економічних контактів. Вивчення іноземних мов включає декілька аспектів, одним з яких є граматики. У навчанні іншомовного говоріння граматики посідає важливе місце, це є у своєму роді каркас, на якому базується лексика. Вивчення граматики та правильне оформлення висловлювання, а також розпізнавання граматичних форм у мові та письмі відбувається завдяки формуванню граматичних навичок. Засвоєння граматики викликає багато труднощів, які ускладнюються граматичними термінами й правилами та нескінченною низкою винятків. Результати нашого аналізу виявили необхідність у навчальних вправах, направлених на граматичну компетенцію [1, с. 23–34]. Під час роботи над статтею ми провели саме таке дослідження.

Першорядна значущість цієї проблеми привертала увагу багатьох учених (О. Ветохов, Г. Воронцова, Р. Мартинова, Н. Склярєнко, В. Цетлин та ін.), дослідження яких були присвячені визначенню змісту навчання граматичного матеріалу й пошуку раціональних та ефективних методів викладання. Над цим питанням (формування і функціонування граматичної компетенції) працювали такі вчені: Ю. Павлов, П. Сисоєв, С. Ніколаєва, В. Сафонова, А. Hirsh [2, с. 619] та ін. Цей вид компетенції, як зазначає П. Сисоєв, дає змогу тим, хто нею користується, почувати себе

практично на рівні з носіями мови, що є кроком до адекватного володіння іноземною мовою, тобто здатністю оперувати вивченою мовою в повсякденних ситуаціях на рівні, максимально наближеному до рівня носіїв мови [3, с. 9]. Уточнювали поняття «педагогічна граматики» такі дослідники як Л. Черноватий, Г. Хельбїг, R. Dirven. Здійснені дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми формування мовної компетенції, зокрема, не розглянутим залишається питання формування професійно-орієнтованої англомовної граматичної компетенції, а звідси – і відсутність системи вправ для її формування. Саме тому ми вважаємо актуальним та необхідним розглянути цей аспект зазначеної проблеми, тобто слід розробити науково обґрунтовану систему вправ для формування професійно-орієнтованої англомовної граматичної компетенції.

Метою пропонованої статті є дослідження умов формування англомовної граматичної компетенції в позамовних ВНЗ на практичних заняттях з англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У спеціальній літературі зазначається, що складовими будь-якої компетенції є знання, уміння, ставлення та навички. О. Ткачук зауважує, що поняття компетенція сприймається як похідне, вужче від поняття компетентність, це соціально закріплений освітній результат [4, с. 156]. За визначенням О. Ткачук, компетенція (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну, відповідаю) – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо в певній сфері діяльності людини. Н. Кузьміна вважає формування компетенцій кінцевим результатом процесу освіти, а компетентність – властивістю особистості [5, с. 90]. І. Зязюн компетентність тлумачить як якість особистості, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально й особистісно зумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини [6, с. 35]. Щоправда, визначення й розмежування цих дефініцій і донині в науковій літературі достатньо не з'ясовані. Для детального опису важливих складових професіограми майбутнього фахівця, ми виокремили граматичну компетенцію, котра виявляє себе як невід'ємна складова комунікативної компетенції, тобто як уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, що відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; уміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування, і передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної та предметної компетенцій [7, с. 228]. Професор Д. Ізарєнков дотримується такої думки, що обсяг поняття «комунікативна компетенція» не обмежується двома видами мовленнєвої діяльності особистості (слухання й говоріння

ня), а й уможливило існування чотирьох типів мовленнєвої компетенції, що співвідносяться з основними видами мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) [8, с. 54–60], та вважає базовими складовими комунікативної компетенції такі компетенції: 1) мовна – обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями, тобто знання мови, володіння мовними вміннями й навичками, складниками якої є фонетична, лексична, граматична, стилістична, орфографічна компетенції тощо; 2) мовленнєва – вміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування, тобто володіння мовленнєвими вміннями й навичками. Мовленнєва компетенція особистості виявляється у сформованості умінь користуватися усною та писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від цілей і завдань висловлювання та громадського життя; 3) предметна – це вміння відтворювати у свідомості картину світу (предмети, явища і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою); 4) прагматична – виявляється в здатності до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення (опису, роздуму, розповіді).

Усі наявні та можливі комунікативні компетенції мають рівний статус, оскільки кожна з них повною мірою задовольняє інтелектуальні потреби її власника. Тому володіння мовою слід оцінювати з погляду рівня сформованості відповідної комунікативної компетенції. Для того щоб обґрунтувати зміст граматичної компетенції як обов'язкової складової процесу навчання іноземної мови для студентів немовних ВУЗ, визначити комплекс умов ефективного її формування, простежити вплив процесу на особистість студента, зупинимось на теоретичних засадах цього питання. Отже, граматична компетенція (далі – ГК) – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та граматичної усвідомленості. Визначальними особливостями граматичної компетенції ми виокремили такі: здатність розуміти й виражати значення, продукуючи та розпізнаючи правильно оформлені, згідно з цими принципами, фрази й речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [9, с. 112]; неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови, згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм; внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної й синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил. Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища в мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань. Тому граматична компетенція ми тлумачимо як наявність у майбутнього спеціаліста відповідних знань,

умінь, навичок, особистісних якостей, які можна подати у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та особистісного. Основними компонентами граматичної компетенції є такі:

- граматичні навички : 1) репродуктивні (навички говоріння й письма), 2) рецептивні (навички аудіювання й читання); характеризуються такими ознаками, як автоматизованість, гнучкість і стійкість та поетапна сформованість);
- граматичні знання;
- граматична усвідомленість.

Для формувань граматичної компетенції використовують вправи. Вправа – це спеціально організоване в навчальних умовах багаторазове виконання окремих операцій, дій або діяльності з метою оволодіння ними або їх удосконалення.

Щоб вирішити проблему засвоєння граматичної компетенції, потрібна раціональна система вправ, яка має забезпечити таке: підбір необхідних вправ, що відповідають характеру навички або вміння; визначення необхідної послідовності вправ; розташування навчального процесу та співвідношення його компонентів; систематичність і регулярність виконання вправ; взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності. Кожна вправа має 3- або 4-фазову структуру: 1) завдання (важлива, бо має містити мотив до виконання мовленнєвої дії, водночас студентові треба пояснити, що і як він мусить зробити); 2) зразок виконання (факультативна, адже може мати місце, якщо у зразку виконання є потреба, а може бути відсутньою); 3) виконання завдання (є власне вправою); 4) контроль (з боку викладача, самоконтроль). Щоб підібрати необхідні вправи для різних компонентів системи, слід визначити типи й види вправ за певними критеріями, охарактеризувати їх та виявити їх відповідність для формування тих чи інших навичок або умінь мовлення. Робимо висновки, що для формування граматичної компетенції використовуються такі основні типи вправ:

1. Спрямовані на прийом або видачу інформації:
  - рецептивні – вправи на впізнавання, диференціацію, ідентифікацію, вибір за контекстом; студент сприймає вербальну інформацію через слуховий або зоровий канал, а тим чи іншим способом показує, що він впізнає, розрізняє, розуміє усне чи писемне мовлення;
  - репродуктивні – студент відтворює повністю або із змінами слово, речення, текст;
  - рецептивно-репродуктивні – переважно умовно-комунікативні вправи на імітацію, підстановку, трансформацію, завершення поданого матеріалу; це можуть бути відповіді на різні типи запитань, постановка запитань; студент спочатку сприймає, а потім репродукує інформацію повністю або частково;
  - продуктивні – студент самостійно створює висловлювання різних рівнів (усні, писемні);
  - рецептивно-продуктивні – студент спочатку сприймає, а потім репродукує інформацію повністю або частково.
2. Спрямовані на комунікативність:
  - комунікативні (мовленнєві) спеціально організована форма спілкування, коли студент реалізує акт іноземною мовою, що вивчається;
  - умовно-комунікативні – передбачаються в мовленнєвій діяльності студентів у ситуативних умовах; основні визначальні якості – наявність мовленнєвого завдання й ситуативності; якщо одна з двох ознак відсутня, вправу не можна зарахувати до умовно-комунікативних;

– деякі некомунікативні вправи різних видів – вправи, де студенти виконують дії з мовним матеріалом поза ситуацією мовлення, зосереджуючи увагу лише на формі; оперативно виконують граматичну трансформацію.

У процесі навчальної діяльності під час вивчення іноземної мови студентами немовного ВНЗ для формування граматичної компетенції обов'язково паралельно з основними видами вправ потрібно використовувати додаткові типи вправ: за характером виконання: усні й письмові; за участю рідної мови: одномовні та двомовні; за функцією в навчальному процесі: тренувальні чи контрольні; за місцем виконання: класні, домашні, лабораторні. Доречно використовувати тестування граматичних знань, умінь і навичок, що передбачає виконання завдань, пов'язаних з оформленням словосполучень та речень, а саме: вибрати потрібну форму із низки запропонованих; знайти помилку серед підкреслених фрагментів речення; дібрати синонімічні синтаксичні конструкції; заповнити пропуски відповідною граматичною формою чи синтаксичною структурою тощо.

Нагадаємо, що навички граматичної компетенції формуються поетапно. Доцільно виділити 3 етапи: 1) орієнтовно-підготовчий – студенти знайомляться з новим мовним матеріалом (граматичним, лексичним, фонетичним, що подається в ситуації або контексті) і виконують окремі мовленнєві (в окремих випадках – мовні) дії за зразком або правилом; 2) стереотипно-ситуативний, або стандартизуючий – автоматизація дій студентів з новим мовним матеріалом в аналогічних ситуаціях мовлення, переважно на рівні фрази/речення, в окремих випадках – слова або словосполучення; 3) варіативно-ситуативний – подальша автоматизація дій студентів з мовленнєвими матеріалами на рівні надфразової єдності. Новий матеріал вивчається водночас із тим, що вивчався раніше, завдяки чому формується стійкість, продовжується формування автоматизованості та гнучкості вже набутої навички.

Мовцю зі сформованою мовною компетенцією будуть притаманні такі загальномовні вміння й навички, що безпосередньо стосуються виявлення граматичної компетенції, а саме: 1) вибирати синтаксичні структури, які відповідають комунікативним намірам; 2) прогнозувати синтаксичні схеми висловлювання (забезпечує нормальний темп і автоматизм у мовленні, зводячи до підсвідомого й машинального акту процес конструювання цілого речення за першим словом чи початком висловлювання); 3) подолати внутрішньомовну інтерференцію – фальшиву аналогію в утворенні й уживанні граматичних форм; 4) пов'язувати речення в межах надфразових єдностей (здатність граматично узгоджувати члени речення, узгоджувати їх форми в часі, вживати синтаксичні синонімічні структури); 5) узагальнювати граматичні поняття; 6) володіти засобами вираження зв'язків і відношень між фразами й лексемами висловлювання, тобто «знання граматичної структури мови», оскільки воно відображає рівень засвоєння граматичних засобів іноземної мови для вираження концептуальної і мовної картини світу; 7) автоматично «зчитувати» граматичні риси (у поєднанні з умінням усвідомлено застосувати знання відображають результати основних тенденцій граматики-перекладного та комунікативного підходів до навчання мови).

Висновки. У житті кожної людини письмо, читання, говоріння, аудіювання відіграє дуже важливу роль. Письмо

– видатне надбання людства, величезний здобуток кожного народу, кожної людини, що оволодіває писемністю. Воно використовується в різноманітних галузях діяльності людини: в організації виробництва, науці, культурі, засобах масової інформації та зв'язку, міжнародних політичних відносинах, у просвітницькій роботі. Історики вказують на те, що письмо – неперехідна пам'ять поколінь, яка зберігає повідомлення про події та справи минулих віків і тисячоліть. Письмо є потужним фактором прискореного розвитку людства. Йому належить визначна роль у створенні та збереженні духовних, а через них і матеріальних цінностей. Письмо має інтернаціональний характер. Воно продовжує й розвиває те, що було створене іншим народом. Так було в далекій давнині, те саме спостерігається й зараз. Отже, наявність компонентів граматичної компетенції є важливою умовою становлення студента як фахівця. Для ефективного формування всіх складових граматичної компетентності у студента немовного ВНЗ під час вивчення англійської мови важливо орієнтуватися на закономірності, принципи та правила засвоєння теоретичних знань, аспекти організації знань у мисленні й пам'яті людини, застосовувати методи і прийоми розвитку пізнавальних здібностей студентів. Загалом, ми можемо зазначити, що формування мовленнєвих умінь неможливе без оволодіння мовним граматичним матеріалом.

Література:

1. Бородулина М.К. Обучение иностранному языку как специальности / М.К. Бородулина, А.А. Карпин, А.С. Лурье // Высшая школа. – 1982. – С. 23–34.
2. Hirsh A.D. The Dictionary of Cultural Literacy : What Every American Needs to Know / A.D. Hirsh. – Boston, 1998. – 619 p.
3. Сысоев П.В. Культурное самоопределение личности в контексте диалога культур : [монография] / П.В. Сысоев. – Тамбов : ТГУ им.Державина, 2001.
4. Ткачук О.С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах / О.С.Ткачук // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 44. Педагогічні науки. – С. 156.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1990. – С. 90.
6. Педагогічна майстерність : [підручник] / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. –К. : Вища шк., 1997. – С. 349.
7. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології : [навчальний посібник] / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – С. 228.
8. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
9. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва ; пер. з англ. О.М. Шерстюк. –К. : Ленвіт, 2003. – С. 273, 112–113.

Тригуб І. П. Формирование грамматической компетенции у студентов неязыковых вузов в процессе изучения английского языка

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся общей характеристики грамматической компетенции, целей ее формирования у студентов неязыковых вузов, этапов формирования грамматической

компетенции, упражнений для ее формирования; дается характеристика средств формирования грамматической компетенции.

Ключевые слова: иноязычная грамматическая компетенция, этапы, упражнения, средства.

Tryhub I. Grammatical competence formation of unlinguistic students of institute of higher education in the process of study of English

Summary. The article is devoted to the problem of the grammatical competence formation. The general

characteristics of grammatical competence are given; the aims of the grammatical competence formation are defined; the stages of the grammatical competence formation are given; examples of exercises for the formation of grammatical competence and a short characteristics of means for the grammatical competence formation are given; the issue of the assessment of grammatical competence is specified.

Key words: foreign grammatical competence, school grammatical minimum, stages, exercises, means assessment of the foreign grammatical competence.